

Favntag med fortiden – formidling og fortolkning hos Flavius Josefus i værket *Jødernes Historie*

Martin Friis

Abstract: There is a saying: *Every translation is by nature an interpretation.* This interpretative nature is also predominant in Flavius Josephus' use of the Old Testament scriptures in his work, *Antiquitates Iudaicae*. This article aims to shed light upon Josephus' literary adaptations and transformations of these scriptures. The article falls into two parts. The first part deals with the following questions: *What methodological approach did he use in dealing with his sources?, Who were the intended readers? – and most importantly: What were his overall intentions with the work?* The latter half of the article attempts to give a concrete example of Josephus' treatment of his sources, taking his adaption of the story of the tower of Babel (Gen 11 and Ant 1,109-119, respectively) as the point of departure. In light of observations made by studying this particular textual passage Josephus' highly interpretative approach in dealing with his sources can be summed up as follows: He has a tendency towards emphasizing certain thematic aspects of the narrative and embellishing particular character traits, whereas he seems to be very cautious in his depiction of divine interaction in that he refrains from using distinct theological or explicit anthropomorphic imagery. In conclusion Josephus' approach towards the use of the Old Testament scriptures can be characterized as highly creative and interpretative. His overall aim is to present his readers with an interesting, comprehensible and very compelling depiction of the history of the Jewish people.

Key words: Flavius Josephus – *Antiquitates Iudaicae* – Rewritten Bible - Historiography – Reception History

”Enhver oversættelse er en fortolkning”, siger man. Det gælder også for Josefus' formidling af indholdet i de gammeltestamentlige skrifter i værket *Jødernes Historie* (*Antiquitates Iudaicae*, herefter *Ant.*). Men hvori består dette forhold mellem fortolkning og formidling? For at besvare dette spørgsmål vil det være nødvendigt først se på den placering, som værket har i det samlede receptionshistoriske spektrum. Dernæst vil en undersøgelse af forordet til *Ant.* kunne afdække Josefus' overordnede intensioner med værket, og endelig vil en læsning af en udvalgt passage i værket kunne give indblik i de grundlæggende metodiske tendenser, der gør sig gældende heri. Gennem en sådan bevægelse fra det overordnede

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

til det specifikke vil det være muligt at kaste lys over Josefus' særlige formidlingsform.

Det receptionshistoriske spektrum

De skrifter, som man beskæftiger sig med inden for den receptionshistoriske forskning, befinder sig på flere forskellige steder i et spektrum, der strækker sig fra meget tekstnære gengivelser til skrifter, hvor forbindelsen til et decideret forlæg kan siges at være så vag, at den nærmest fremstår som ikke-eksisterende.

Placeret i den ene ende af dette spektrum er den del af midrashlitteraturen, der opererer med den hermeneutiske fremgangsmåde med *lemma* (dvs. ordret citat) og efterfølgende kommentar, hvilket blandt andet er tilfældet i pesherlitteraturen fra Qumran (f.eks. den fragmentariske kommentar til Esajas' bog i 4QpIsa^{a-d}) og i de rabbiniske kommentarer til de gammeltestamentlige skrifter (f.eks. Genesis-kommentaren *Genesis Rabbah*). Den form for fortolkning, der forekommer heri, forholder sig direkte og ofte ganske ordret til et forlæg, og kan derfor betegnes som meget tekstnær.

I den anden ende af det receptionshistoriske spektrum befinder sig de skrifter, hvor forholdet til forlægget er det stik modsatte af det, man finder i midrashlitteraturen. Her har man at gøre med skrifter, der forholder sig langt mere frit til deres forlæg – faktisk så frit, at der ikke længere bør tales om deciderede ”forlæg” men i stedet om ”inspirationskilder”. Eksempler på sådanne skrifter er en række apokryfe og pseudepigrafiske skrifter som f.eks. *Abrahams Testamente*, *Første Enoks Bog* og *Moses' Himmelfart* (også kaldet *Moses' Testamente*). Disse skrifter tager alle afsæt i en bestemt hændelse og digter videre på fortællingen for at give et svar på spørgsmålet om, hvad der mon efterfølgende skete. I de tre ovennævnte skrifter gør forfatterne sig eksempelvis fabulerende tanker om, hvad der hændte hovedpersonerne efter deres bortrykkelse til himlen.

Spørgsmålet om tekstnærhed udgør således den ene forudsætning for vurderingen af, om et givent ikke-kanonisk skrift befinder sig i den ene eller anden ende af det receptionshistoriske spektrum. Den anden forudsætning er spørgsmålet om, hvorvidt der i det pågældende skrift bliver fremsat et krav om, at skriftet har en selvstændig status løsrevet fra forlægget. For midrashkommentarernes vedkommende kan der svares benægtende på dette spørgsmål, eftersom den tekstnærhed, der præger dette tekstkorpus, bidrager til at understrege dets afhængighed af forlægget. I modsætning hertil kan de gammeltestamentlige skrifter, der må have dannet udgangspunkt for de ovennævnte apokryfe og pseudepigrafiske skrifter, netop anses for at have fungeret som blotte oplæg og inspirationskilder – og ikke som deciderede forlæg med dertil hørende afhængighedskrav.

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

Mellem disse yderpunkter finder man de skrifter, der associeres med *Rewritten Bible*-betegnelsen. Udtrykket bruges som fællesbetegnelse for en uhomogen samling af skrifter, der alle på en eller anden måde gengiver indholdet i de gammeltestamentlige skrifter. Terminologien går tilbage til Geza Vermes, der i *Scripture and Tradition in Judaism – Haggadic Studies* fra 1961¹ forsøger at kaste lys over den del af midrashlitteraturen, der beskæftiger sig med de narrative dele af de gammeltestamentlige skrifter (den såkaldte haggada – i modsætning til den halakiske del, der gengiver og belyser lovstoffet i de gammeltestamentlige skrifter). I bogens fjerde kapitel gør Vermes rede for den måde, hvorpå det middelalderlige skrift *Sefer ha-Yashar* (fra ca. 11. århundrede e.Kr.) genfortæller Gen 11,27-32 ved at tilføje en lang række narrative temaer, der ikke forekommer i forlægget.² I kapitlets konklusion fremsættes denne karakteristik af *Rewritten Bible*-betegnelsen:

(...) this examination of the Yashar story fully illustrates what is meant by the term "rewritten Bible". In order to anticipate questions, and to solve problems in advance, the midrashist inserts haggadic development into the biblical narrative – an exegetical process which is probably as ancient as scriptural interpretation itself.³

Vermes anses således for at være ophavsmanden til *Rewritten Bible*-terminen, ligesom han med sin kobling til den haggadiske midrashlitteratur er den første, der fremsætter et bud på en forståelse af de overordnede regulerende principper, der er konstituerende for betegnelsens anvendelighed inden for forskningen.⁴ Selve *Bible*-delen af terminologien har dog været genstand for debat i nyere tid, fordi det ifølge nogle forskere ikke kan godtgøres, at der i tiden for disse skrifers affattelse fandtes en fikseret gammeltestamentlig kanon. Som alternativer til *Re-*

¹ I det følgende vil der blive refereret til Geza Vermes, *Scripture and Tradition in Judaism – Haggadic Studies* (Leiden: E.J. Brill 1983), der er et fotografisk genoptryk af andenudgaven fra 1973.

² Vermes benytter sig i løbet af dette og det efterfølgende kapitel om *Genesisapokryfen* af en komparativ gennemgang, hvor der hyppigt bliver refereret til skrifterne *Pseudo-Filons Liber Antiquitatum Biblicarum*, *Jubilærbogen* og *Josefus' Antiquitates*, der alle indgår i det samlede *Rewritten Bible*-tekstkorpus - jf. Geza Vermes, *Scripture*, 77-79 (et al.).

³ Vermes, *Scripture*, 95.

⁴ Sammenlign dog hermed Daniel J. Harringtons artikel, "The Bible Rewritten (Narratives)", *Early Judaism and Its Modern Interpreters*, red. R.A. Kraft og G.W.E. Nickelsburg (Philadelphia: Fortress Press 1986), 239-247.

written Bible er der blevet foreslået betegnelser såsom *Rewritten Scripture* og *Late Second Temple Scripture*, hvor der ikke på forhånd fældes dom over forlæggets kanoniske status.⁵

De grundlæggende genskrivningsmekanismer blev mere eksplicit udfoldet i Philip S. Alexanders artikel *Retelling the Old Testament* fra 1988.⁶ Her undersøger Alexander brugen af GT i de skrifter, der associeres med terminologien, i et forsøg på at etablere kriterier ”for admission to, or exclusion from the genre”.⁷ Han fremsætter ni sådanne kriterier, der alle belyser forskellige aspekter af genskrivningernes forhold til deres forlæg. De fire sidste kriterier er af særlig stor betydning for belysningen af forholdet mellem fortolkning og formidling i *Ant.* Alexander gør gældende, at hensigten med skrifterne er at producere ”an interpretative reading of Scripture”, der tager form af en indirekte kommentar på baggrund af en monovalent fortolkning af forlægget (i modsætning til de polyvalente rabbiniske kommentarer).⁸ Hvad angår selve det metodiske aspekt i genskrivningsprocessen, er der ifølge Alexander her et sammenfald med midrashlitteraturen al den stund, at forlægget⁹ bliver læst ”with close attention, noting obscurities, inconsistencies and narrative lacunae”. Som det vil fremgå af det

⁵ For en nærmere redegørelse herfor se Jonathan G. Campbell, ”’Rewritten Bible’ and ‘Parabiblical Texts’: A Terminological and Ideological Critique”, *New Directions in Qumran Studies – Proceedings of the Bristol Colloquium on the Dead Sea Scrolls, 8-10 September 2003*, red. Jonathan G. Campbell, William John Lyons og Lloyd K. Pietersen (London/New York: T&T Clark International 2005), 43-68 og Anders Klostergaard Petersen, ”Rewritten Bible as a Borderline Phenomenon – Genre, Textual Strategy, or Canonical Anachronism”, *Flores Florentino – Dead Sea Scrolls and Other Early Jewish Studies in Honour of Florentino García Martínez*, red. Anthony Hilholst, Émile Puech og Eibert Tigchelaar (Leiden/Boston: Brill 2007), 285-306.

⁶ Artiklen forekommer i *It is Written: Scripture Citing Scripture: Essays in Honour of Barnabas Lindars*, red. D.A. Carson og H.G.M. Williamson (Cambridge: Cambridge University Press 1988), 99-121. For en nyere artikel herom se Erkki Koskeniemi og Pekka Lindqvist, ”Rewritten Bible, Rewritten Stories: Methodological Aspects”, *Rewritten Bible Reconsidered – Proceedings of the Conference in Karkku, Finland August 24-26 2006*, red. Antti Laato og Jacques van Ruiten (Eisenbauns: Åbo Akademi University 2008), 11-39.

⁷ Alexander, *Retelling*, 99. Hvad angår spørgsmålet om *Rewritten Bible* som en genrebetegnelse, se Harrington, *The Bible Rewritten*, 247; Alexander, *Retelling*, 119 (note 11) og Kasper Dalgaard's artikel i nærværende bind.

⁸ Jf. Alexander, *Retelling*, 117.

⁹ Alexander, *Retelling*, 117-118. Alexander taler dog ikke om ”forlæg” eller ”Vorlage”, men om ”Bible”, ”Scripture” og ”original” – jf. Alexander, *Retelling*, 117.

følgende, er det nøjagtigt disse tendenser, der også gør sig gældende for Josefus i *Ant.*

Når nu *Ant.* regnes blandt *Rewritten Bible*-skrifterne, er det på sin plads at fastslå, at netop dette værk som det eneste i tekstkorpuset har en navngiven og identificerbar forfatter, og at denne i sit værk meget vel kan siges at foretage en genskrivning af Bibelen – i hvilken form og på hvilket sprog den gammeltestamentlige skriftsamling så end må have fungeret som forlæg for hans værk. Der er dog intet umiddelbart belæg for at antage, at Josefus skulle have anset sit eget værk for selv at være en ”bibel” (i betydningen: et helligt skrift).¹⁰ Som det vil fremgå af det efterfølgende, har han tydeligvis haft et markant retorisk-apologetisk ærinde med værket – men han har på ingen måde haft til hensigt, at *Ant.* i sig selv skulle fremstå som en direkte erstatning af forlægget.

Fælles for *Rewritten Bible*-skrifterne er, at de alle kan siges at forholde sig *relativt* frit til forlægget. ”Relativt” i den forstand, at graden af tekstnærhed kan variere kraftigt i skrifterne, og at de aldrig bevæger sig så langt væk fra det overordnede handlingsforløb i forlægget, at det i virkeligheden resulterer i deciderede tildigtninger.¹¹

På trods af den høje grad af heterogenitet, der præger det samlede *Rewritten Bible*-tekstkorpus, er der et enkelt af disse skrifter, der minder en del om *Ant.*, nemlig Pseudo-Filons *Bogen om de Bibelske Antikviteter (Liber Antiquitatum Biblicarum, herefter LAB)*. Begge værker kan karakteriseres som omfangsrige genskrivninger af de gammeltestamentlige skrifter. *Ant.* indeholder genskrivninger af størstedelen af det narrative stof i Pentateuken og Det Deuteronomistiske Historieværk, ligesom der i værket også forekommer fremstillinger af udvalgte profetskrifter (heriblandt Jonas’ Bog) og visse *ketuvim*-skrifter (såsom Jobs og Daniels Bog). I modsætning hertil har *LAB* en mere begrænset spændvidde og indeholder alene en genfortælling af Pentateuken og den indledende del af Det Deuteronomistiske Historieværk (dvs. frem til og med beretningen om Sauls død i 1. Sam 31/1. Krøn 10).¹²

¹⁰ Sammenlign hermed Josefus’ omtale af de gammeltestamentlige skrifter som ”de hellige bøger” i *Ant* 1,26 (*et al.*).

¹¹ Således kan Genesis siges at have fungeret som det autoritative og normative forlæg for *Genesisapokryfen, Jubilæerbogen, Pseudo-Filons Bogen om de Bibelske Antikviteter (Liber Antiquitatum Biblicarum)* og Josefus’ *Ant.* og altså ikke blot som inspirationskilde til fantasifulde fabuleringer.

¹² På trods af denne historiografiske overensstemmelse gør nogle stærkt divergerende tendenser sig gældende på det metodiske plan i skrifterne. For mere herom se Louis H.

Antiquitates Iudaicae – indhold og sigte

Ud over de to omfangsrige historiografiske skrifter *Den Jødiske Krig* (*Bellum Iudaicum* herefter *Bellum*) og *Ant.* rummer Josefus' forfatterskab også det essayistiske skrift *Mod Apion* (*Contra Apionem*, herefter *Ap.*) og det selvbiografiske skrift *Vita*. Han har i høj grad betragtet sig selv som historiker, og i sine to hovedværker forsøger han at gøre sine læsere bekendt med vigtige hændelser i hhv. samtiden (*Bellum*) og fortiden (*Ant.*). Begge skrifter indledes med et forord, hvor Josefus giver en introduktion til indholdet i det pågældende værk og gør rede for den nærmere årsag til skriftets affattelse. Nogle markante passager i forordet til *Ant.* kan her fremhæves til forståelse af Josefus' syn på sit eget værk.

Josefus indleder forordet med en generel tale om de fire forskellige bevægelsegrunde, som en historiker må have for at påtage sig den store opgave, det er at skrive historie. Nogle gør det for at vinde hæder gennem egen veltalenhed, mens andre gør det for at hædre de personer, som værket beretter om.¹³ I modsætning hertil ser nogle historikere sig nødsaget til at berette om de hændelser, som de selv har medvirket i (således som det er tilfældet for Josefus i *Bellum*¹⁴), mens andre vælger at udfærdige historiografiske værker "til offentlighedens nytte" (*Ant* 1,3). Af disse fire bevægelsegrunde gør de to sidste sig gældende for Josefus.¹⁵ Den specifikke årsag til udfærdigelsen af værket anfører han således:

Jeg har påtaget mig at påbegynde dette historiske værk (πραγματεία), idet jeg antager, at det vil komme til at fremstå som værdigt til opmærksomhed for alle græsktalende;¹⁶ for det vil indeholde hele vores forhistorie (ἀρχαιολογία) og

Feldman, "Josephus' *Jewish Antiquities* and Pseudo-Philo's *Biblical Antiquities*", *Josephus, the Bible, and history*, red. Louis H. Feldman og Gohei Hata (Detroit: Wayne State University Press 1989), 59-80.

¹³ Jf. *Ant* 1,2.

¹⁴ Jf. *Ant* 1,4.

¹⁵ Jf. *Ant* 1,4.

¹⁶ Ordret: νομιζων ἅπανσι φανεῖσθαι τοῖς Ἑλλησιν ἀξίαν σπουδῆς. Med sin tale om "grækerne" sigter Josefus til de græsktalende romere – jf. Thackerays engelske oversættelse i *Josephus in nine volumes. IV. Jewish Antiquities, Books I-IV*. The Loeb Classical Library (Massachusetts/London: Harvard University Press og William Heinemann Ltd 1978), 5.

den politiske forordning (διάταξις τοῦ πολιτεύματος) oversat fra de hebraiske skrifter (*Ant* 1,5).¹⁷

Det er Josefus' klare forventning, at værket i sig selv vil kunne danne grundlag for oplysning om og indføring i det jødiske folks historie og politiske samfundsforhold. Han skriver historie – både for historiens egen skyld og for læsernes skyld, og han ser sig selv som formidler af et historisk indhold, som læserne vil få gavn af at få indsigt i. Det er værd at bemærke, at han omtaler sin egen virksomhed som et oversættelsesarbejde. Det er sandsynligt, at han hermed plæderer for, at værket som helhed vil være i fuld overensstemmelse med det af ham benyttede forlæg. I så fald kan der være tale om en form for historiografisk konvention. Dog forholder værket sig langt fra så tekstnært til de gammeltestamentlige skrifter, som det ville være tilfældet i en normal oversættelse.¹⁸ Det er desuden iøjefaldende, at Josefus i *Ant* 1,5 eksplicit taler om "vores forhistorie". En sådan selvinkludering er et særligt retorisk virkemiddel, som han også benytter sig af i *Ap*.¹⁹

Han forklarer efterfølgende, at han tidligere under udfærdigelsen af *Bellum* havde overvejet at skrive om jødernes oprindelse (ἐξ ἀρχῆς Ἰουδαῖοι – *Ant* 1,6), men at han efter værkets udgivelse havde forholdt sig en smule tøvende over for det forestående omfattende arbejde. At han overhovedet har påbegyndt *Ant*. skyldes tilskyndelser fra hans romerske patron Epafroditus.²⁰ Som eksempel på det stykke formidlingsarbejde, som Josefus har valgt at give sig i kast med, perspektiverer han efterfølgende til de omstændigheder, der ifølge *Aristeasbrevet* gik forud for udfærdigelsen af *Septuaginta* (fremover "LXX"). De er nemlig for ham et bevis på, at "nogle af vore forfædre har villet videregive sådanne [historiografiske informationer]" (*Ant* 1,9), og at nogle af grækerne "har stræbt efter at få noget at vide om os" (*Ant* 1,9).

¹⁷ Der anvendes egen oversættelse af det græske manuskript, således som det forekommer i Loeb-udgaven.

¹⁸ Thackeray bemærker da også: "Josephus bases the first part of the narrative on the Biblical story; but his rôle as "translator" is limited" (Thackeray, *Josephus in nine volumes*, 4).

¹⁹ Et eksempel herpå er i indledningen til skriftet, hvor Josefus går i rette med visse unavngivne modstanderes påstande om, at "vort folk skulle være af nyere oprindelse" (*Ap* 1.2) – jf. Per Bilde, "Mod Apion – en nøgle til Josefus' forfatterskab", *Perspektiver på Jødisk Apologetik*, red. Anders Klostergaard Petersen, Jesper Hyldahl og Kåre Sigvald Fuglseth (København: Anis 2007), 300.

²⁰ Jf. *Ant* 1,8-9.

Efter denne korte diskurs fremsætter Josefus en decideret fortolkningsnøgle, som læserne bør benytte sig af for at kunne dechifrere det historiske forløb, der berettes om i værket. Den, der vil gennemgå denne historie, vil herigennem opnå en indsigt i, at ”den, der følger Guds vilje og ikke vover at afvige fra de velforordnede ting, vil have lykken med sig i alle ting udover [enhver] forventning, og vil som belønning få tildelt lykke af Gud” (*Ant* 1,14). I modsætning hertil vil den, der afviger fra Guds forordninger opdage, at de vante handlinger fremover vil fremstå som besværlige; ligesom enhver god ting, som vedkommende end måtte stræbe efter, vil blive forandret til uheldelige ulykker.²¹

Josefus opfordrer derefter sine læsere til at overveje, om Moses – også kaldet ”Lovgiveren” (νομοθέτης) – har fremstillet Gud på en måde, der svarer til hans natur, og har tilskrevet ham handlinger, der er i overensstemmelse med hans magt, ”idet han (dvs. Moses) holdt sin omtale af ham ren for den uanstændige mytologisering, der gør sig gældende hos andre” (*Ant* 1,15). En sådan ikke-mytologiserende skildring af Gud og dennes virkninger i historien er et af de mest markante træk ved den teologiske dimension i *Ant*.²² Josefus afslutter denne del af forordet med en opsummering i *Ant* 1,17 vedrørende den metodiske tilgang til det historiografiske forehavende. Han vil fremsætte de helt nøjagtige detaljer i ”skrifterne” (ἀναγράφαι), idet han vil gå slavisk frem efter en fastlagt orden. Dette har han nemlig allerede forud lovet at ville gøre ”uden at lægge noget til eller trække noget fra”.²³ Det er uklart, hvad Josefus nærmere har ment med sin sidste udtalelse. Hans fremstilling af handlingsforløbene i de gammeltestamentlige skrifter er nemlig præget af en høj grad af kreativitet, hvorved hans forhold til forlægget i bedste fald vil kunne karakteriseres som ”relativt frit”. Men når det er tilfældet, hvad kan Josefus da have ment med sit løfte om ikke at ville lægge til eller trække fra? Louis H. Feldman oplister ikke mindre end ni forskellige bud herpå.²⁴ Nogle forskere har anset udtalelsen for at være en fortalelse el-

²¹ Jf. *Ant* 1,14. I den eksemplificerende del af nærværende artikel vil der bliver set nærmere på Josefus’ fremstilling af Gen 11, der er et arketyrisk eksempel på en gammeltestamentlig beretning, hvor aktørernes konfrontationer med Gud er i centrum.

²² Mere herom nedenfor!

²³ En lignende formulering forekommer i *Aristeasbrevet*, hvor der bliver udtalt en forbandelse over enhver, der ”ville driste sig til at føje til eller ændre eller borttage noget af det, der var skrevet” (*Aris.* 311). Det er ikke utænkeligt, at Josefus’ udtalelse er en indirekte henvisning hertil – jf. Louis H. Feldman *Josephus’s Interpretation of the Bible* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press 1998), 37.

²⁴ Jf. Feldman, *Josephus’s Interpretation*, 37-46.

ler en decideret usandhed, mens andre har betragtet den som en litterær konvention. Feldman selv knytter an ved Josefus' karakterisering af sit historiografiske virke som en form for oversættelsesarbejde.²⁵ Han tager udgangspunkt i brugen af verberne *μεθερμηνεύω* og *μεταφράζω* i *Ant* 1,5 og 10,218, hvor Josefus begge steder kalder sit historiografiske virke for et oversættelsesarbejde. Feldman postulerer, at disse verber har andre konnotationer end blot dette at foretage en oversættelse.²⁶ I hans optik har Josefus anset sit eget værk for at være mere end en ordret oversættelse, ligesom det for øvrigt også er tilfældet med LXX i Josefus' egen udlægning heraf.²⁷ Feldman forklarer:

Hence, we may conclude that since Josephus viewed himself as carrying on the tradition of the Septuagint in rendering the Bible for Gentiles, he conceived of his task as not merely translating but also interpreting the Scriptures, and therefore he did not conceive of himself as adding or subtracting anything if he continued the Septuagint's tradition of liberal clarification (Feldman, *Josephus's Interpretation*, 46).

Sammenfattende kan det siges, at Josefus regner sig for en del af den gruppe af forfattere, der "har til hensigt at skrive historier" (*Ant* 1,1). Han er med andre ord historiograf, og han har med sit værk til hensigt at fremstille og formidle indholdet i de gammeltestamentlige skrifter på en sådan måde, at læserne heraf vil kunne få indsigt både i jødernes historie og samfundsforhold (*Ant* 1,5) og i de konsekvenser, som lydighed (eller manglen på samme) mod Guds vilje kan få for det enkelte menneske (*Ant* 1,14).²⁸ En sådan programmerklæring er samtidig med til at kaste lys over de tiltænkte læsere af værket. Hvis disse på forhånd *havde* været bekendt med jødernes historie og samfundsforhold, ville der ikke have været grund til at informere dem herom. Heraf kan man udlede, at værket primært henvender sig til den gruppe af højtstående græsktalende romere, der på en eller anden måde har vist en interesse for jødisk kultur, religion, historie og samfundsforhold.²⁹

²⁵ Jf. *Ant* 1,5.

²⁶ Jf. Feldman, *Josephus's Interpretation*, 45.

²⁷ Jf. *Ant* 12,20. For mere herom se Feldman, *Josephus's Interpretation*, 45.

²⁸ Hvis man endelig *skal* tage forordets formuleringer for pålydende og kalde *Ant.* for en oversættelse – ja, så må denne i bedste fald kunne betragtes som en meningsmæssig en af slagsen (i modsætning til den langt mere ordrette oversættelse i LXX).

²⁹ Jf. Steve Mason, "'Should Any Wish to Enquire Further' (*Ant.* 1.25): The Aim and Audience of Josephus's *Judean Antiquities/Life*", *Understanding Josephus – Seven*

Ant. har dog været tænkt som mere end en uvildig introduktion til jødisk historie og samfundsforhold, for Josefus har tydeligvis også haft en retorisk-apologetisk hensigt med værket. Et sådant ærinde er et af de mest markante træk ved hans samlede forfatterskab. Uanset om et af hans givne værker er en skildring af samtidige eller fortidige begivenheder (som det er tilfældet i hhv. *Bellum* og *Ant.*), en selvbiografisk levnedbeskrivelse (*Vita*) eller et essay om Josefus' syn på jødedommen (*Ap.*), er det tydeligt, at Josefus over hele linjen skriver i opposition til en anden foreliggende tradition.

I *Bellum* forsøger han at fremstille krigens gang på den rette måde i modsætning til de tidligere historiske beretninger, der enten er blevet skrevet af nogle, der ikke selv deltog i begivenhederne, og som derfor har stykket en fremstilling sammen ud fra løse rygter og modsigende beretninger, eller af nogle, der har foretaget en ensidig fremstilling af begivenhederne enten i et forsøg på at smigre romerne eller på grund af et had til jøderne.³⁰

Jerome H. Neyrey har i artiklen *Josephus' Vita and the Encomium: A Native Model of Personality* demonstreret, hvorledes Josefus i sit *Vita* synes at følge den fikserede præsentationsform, der gjorde sig gældende inden for den klassiske retoriks lovprisende omtale (også kaldet et *encomium*) af samtidens og fortidens store mænd.³¹ I et *encomium* forekommer der en opremsning af hovedpersonens ophav og fødsel, opvækst, udvikling og store bedrifter, ligesom der også bliver foretaget en sammenligning (σύγκρισις) mellem hovedpersonen og en anden oplagt person.³² I Josefus' *Vita* sammenligner han således sig selv med en rivaliserende forfatter fra Tiberias ved navn Justus, og kritiserer dennes historiografiske evner i markante retorisk-apologetiske vendinger.³³

Intet sted bliver Josefus' retorisk-apologetiske ærinde dog tydeligere udfoldet end i *Ap.* I artiklen "Mod Apion – En nøgle til Josefus' forfatterskab?" forsøger Per Bilde ud fra en analyse af skriftets indhold og sprogbrug at afdække, om *Ap.* bør klassificeres som et apologetisk skrift eller som et stykke protreptisk (dvs.

Perspectives, red. Steve Mason (England: Sheffield Academic Press 1998), 95-101. Feldman påpeger dog, at Josefus muligvis også har forventet, at hans jødiske landsmænd ville få glæde af at læse værket – jf. Feldman, *Josephus's Interpretation*, 49-50.

³⁰ Jf. *Bellum* 1,1-2.

³¹ Jf. Jerome H. Neyrey, "Josephus' *Vita* and the Encomium: A Native Model of Personality", *Journal for the Study of Judaism* 25 (1994), 177-206.

³² Jf. Neyrey, *Josephus' Vita*, 179-188.

³³ Jf. *Vita* 336ff.

missions-) litteratur.³⁴ Han konkluderer, ”at *Mod Apion* hele vejen igennem samtidig er tænkt som et forsvar for jødedommen og det jødiske folk, dvs. et egentligt forsvarsskrift, en ”apologi”, som Josefus vel at mærke også selv kalder det (2,147)”.³⁵ Denne karakteristik af skriftet bliver dog raffineret i det efterfølgende, hvor Bilde understreger, at skriftet må have haft flere forskellige formål og have været henvendt til flere forskellige læserskarer, og han pointerer, at der ikke nødvendigvis er nogen modsætning mellem et apologetisk og protreptisk formål i et givent skrift.³⁶ Skriftet består i sin helhed af flere forskellige dele, der ifølge Bilde er bygget op over en klar disposition med en indledning i 1,1-5, efterfulgt af et polemisk og apologetisk afsnit, hvor Josefus argumenterer mod samtidens kritikere af jødedommen i 1,6-2,114. Herefter følger en agiterende præsentation af jødedommen i 2,145-286, hvor Josefus foretager en rosende fremstilling af Moseloven, og en afslutning i 2,287-296.³⁷

Og endelig hvad angår *Ant.*, kan der også spores markante retorisk-apologetiske træk i dette værk. Men i modsætning til omtalen af andre historiografer i forordet til *Bellum* og de helt eksplicite referencer til modstanderne i *Ap.* og *Vita*, er man nødt til at læse mellem linjerne for at finde frem til de forfattere, som Josefus skriver op imod i *Ant.* Han antyder selv i forordet, at påbegyndelsen på værket skyldes patronen Epafroditus’ tilskyndelser.³⁸ Men ifølge Feldman skyldes det snarere den antisemitisme, der kommer til udtryk i samtidens skildringer af jøderne hos bla. Quintilian, Martial, Tacitus og Juvenal.³⁹ *Ant.* kan således siges at være Josefus’ forsøg på at overbevise sine græsktalende romerske læsere om, at jøderne i modsætning til det, der åbenbart har været den gængse holdning i samtiden, havde et stolt ophav og en forhistorie, som enhver læser ville kunne lære noget af, hvis vedkommende ellers ville ulejlig sig med at fordybe sig deri.

³⁴ Artiklen ”Mod Apion – En nøgle til Josefus’ forfatterskab?” optræder i *Perspektiver på Jødisk Apologetik*, red. Anders Klostergaard Petersen, Jesper Hyldahl og Kåre Sigvald Fuglseth (København: Anis 2007), 283-318.

³⁵ Bilde 2007, 315 – Bildes kursivering.

³⁶ Jf. Bilde, *Mod Apion*, 315-316.

³⁷ Jf. Bilde, *Mod Apion*, 294-297.

³⁸ Jf. *Ant* 1,8-9.

³⁹ Jf. Feldman, *Josephus’s Interpretation*, 132ff.

Josefus' bearbejdningsmekanismer

Hvad det nærmere indhold i *Ant.* angår, så består den første del af værket som nævnt af genfortællinger af Pentateuken, Det Deuteronomistiske Historieværk samt udvalgte andre skrifter (heriblandt Daniels Bog og Jonas' Bog), mens anden del af værket omhandler senere begivenheder, der ikke berettes om i de gammeltestamentlige skrifter. Værkets omfattende omfang og Josefus' overordnede historiografiske og retorisk-apologetiske sigte er dog ikke ensbetydende med, at hans fremstilling af den grund kan betegnes som distanceret, tør og blotet for poesi, hvilket fremgår tydeligt af den høje grad af opfindsomhed, der præger hans genfortællinger. Gregory E. Sterling har fremsat en analyse af parallellen til Ruths Bog i *Ant* 5,318-337, og han kommenterer på Josefus' kreativitet ved at gruppere hans genfortællingspraksis under overskrifterne "udeladelser", "ændringer" og "udvidelser/tilføjelser".⁴⁰ Samlet set kan disse bearbejdningsprincipper anses for at være i tråd med den tendens til overdimensionerede fremstillinger, der præger Josefus' tilgang til genskrivningsprocessen som helhed – en intensivering, der også gør sig gældende for andre historiografer i samtiden og tidligere.

Denne tendens kommer blandt andet til udtryk i Josefus' forsøg på at gøre sin version af en given beretning mere dramatisk, end det er tilfældet i forlægget. Et eksempel på det er i genfortællingen af Gen 12, hvor Faraos blive ramt af en sygdom, der – som Feldman påpeger – minder meget om den, der ramte Theben som følge af Ødipus' incestuøse forhold til sin mor, Iokaste.⁴¹ I Sofokles' skildring heraf i tragedien *Kong Ødipus* får Ødipus ved udsendingen Creons mellemkomst fortalt af Apollon, at sygdommen skyldes det uopklarede mord på den tidligere konge, Laius – et mord, som Ødipus i virkeligheden selv har begået.⁴² På samme måde får Faraos fortalt af sine præster, at den sygdom, der har ramt ham, er indtruffet "efter Guds vrede (...), fordi han havde ønsket at skænde (ὀβρίσαι) den fremmedes kone (dvs. Saraj)" (*Ant* 1.164).⁴³

⁴⁰ Gregory E. Sterling, "The Invisible Presence: Josephus' Retelling of Ruth", *Understanding Josephus – Seven Perspectives*, red. Steve Mason (England: Sheffield Academic Press 1998), 104-171.

⁴¹ Jf. Feldman, *Josephus's Interpretation*, 180.

⁴² Jf. Sofokles *Kong Ødipus* 95-108.

⁴³ Sygdomsmotivet bliver gentaget i genfortællingen af Gen 20 i *Ant* 1,207ff. For en grundigere gennemgang af de dramatiske motiver i *Ant.* se Feldman, *Josephus's Interpretation*, 179-185.

Dette citat tjener også til at understrege et af de andre udtryk for Josefus' narrative intensivering, nemlig hans særlige fokus på de romantiske motiver i beretningerne. Tidligere i genfortællingen af Gen 12 har Josefus blandt andet fortalt om egypternes rasende begær efter kvinder (τὸ πρὸς τὰς γυναῖκας τῶν Αἰγυπτίων ἐπιμανέεις – 1.162) og om Faraos iver efter ikke blot at høre om Saraj, men også at se og berøre hende (1.163).⁴⁴

Et yderligere stilistisk træk i *Ant.* er den vægt, som Josefus lægger på de filosofiske træk i beretningerne.⁴⁵ Det er eksempelvis tilfældet i den indledende beskrivelse af Abraham i *Ant.* 1,154ff, hvor Josefus forklarer, at dennes gudserkendelse grundede i observationen af naturens og himmellegemernes gode orden (εὐταξία) og forståelsen af, at denne orden ikke kan tilskrives elementerne selv, men i stedet deres herskers magt, ”hvem det – som den eneste – er passende at tildele ære og taksigelse” (1.156). Her fremføres der altså en form for fysikoteologisk gudsbevis.

Dertil kommer Josefus' markante hang til at fremsætte psykologiserende betragtninger, hvilket blandt andet kommer til udtryk i en fokusering på det emotionelle lag i personskildringerne. Feldman beskæftiger sig især med følelserne jalousi og grådighed, der ofte dukker op i *Ant.* (sidstnævnte oftest i beskrivelsen af de ondsindede aktører).⁴⁶ Denne psykologiseringstendens har fået en særligt fremstående plads, fordi Josefus i størstedelen af værket omformulerer tilfælde af direkte tale i forlægget til indirekte tale. Derved får han mulighed for at give en decideret personkarakteristik af aktørerne. Et eksempel på det er den frygt for at blive slået ihjel, som man kan læse ud af Abrams replik i Gen 12,11-13. Det bliver af Josefus fremstillet således: ”Han (dvs. Abram) førte Saraj med sig, og idet han frygtede (φοβούμενος) egypternes begær efter kvinder; og for at kongen ikke skulle dræbe ham på grund af kvindens skønhed, fandt han på denne snu foranstaltning...” (1.162). Når Josefus ikke pakker tingene ind i direkte tale, men i stedet fremsætter en eksplicit karakteristik af Abrahams frygt, kan dette måske synes at være en mere distanceret og mindre subtil form for personskildring end den, der gør sig gældende i forlægget med dets hyppige brug af direkte tale. Men det kan tænkes, at Josefus her forsøger at give en klar og utvetydig formidling af det, som han har anset for at være det primære budskab i forlægget. Han kan og-

⁴⁴ Mere herom se Feldman, *Josephus's Interpretation*, 185-188.

⁴⁵ Mere herom se Feldman, *Josephus's Interpretation*, 192-197.

⁴⁶ Jf. Feldman, *Josephus's Interpretation*, 197-204.

så siges at foregribe en eventuel kritik af manglende nærvær i fortællingen ved sin florumvundne personkarakteristik og sine talrige regibemærkninger.

Et sidste afgørende stilistisk træk ved selve genskrivningsprocessen i *Ant.* er den måde, hvorpå Josefus behandler det teologiske indhold i de beretninger, som han gengiver. Ifølge Feldman er der tale om en decideret afteologiserings-tendens. Det fremgår blandt andet af det besvær, som Josefus tydeligvis har haft med de gentagende eksempler i forlægget på tilfælde af guddommelig indgriben.⁴⁷ En hyppig brug af *deus ex machina*-begivenheder harmonerer nemlig ikke så godt med hans overordnede historiografiske sigte med værket. Derfor vælger han i stedet ofte at lade de udslagsgivende hændelser være en følge af de menneskelige aktørers eget initiativ. For at læseren kan få indblik i konsekvenserne af at handle eller ikke handle efter Guds vilje (jf. *Ant* 1,14), må Gud naturligvis fortsat være en aktør i fortællingen. Men hvor det er tilfældet i Josefus' genfortælling, forsøger han så vidt muligt at undgå antropomorfe fremstillinger, hvilket er en tendens, som han deler med den rabbiniske litteratur.⁴⁸

Disse genskrivningstendenser kan undersøges nærmere ved en gennemgang af Josefus' genfortælling af beretningen om Babelstårnet i Gen 11. Når der i det følgende bliver refereret til den massoretiske tekst (herefter MT), sker det velvidende, at forholdet mellem forlæg og genskrivning langt fra er helt entydigt og fuldt ud gennemskueligt. Men eftersom Josefus selv i forordet taler om, at værket indhold "vil være oversat fra de hebraiske skrifter" (ἐκ τῶν Ἑβραϊκῶν μεθιρμηνευμένην γραμμᾶτων, *Ant* 1,5), og senere postulerer, at hans værk er i fuld overensstemmelse med "skrifterne" (ἀναγράφαι, *Ant* 1,17), er en sådan komparativ fremgangsmåde blevet fundet forskningsmæssigt forsvarlig.⁴⁹

⁴⁷ Jf. Feldman, *Josephus's Interpretation*, 205-214.

⁴⁸ Der er måske her en kobling til Moses' afmytologiserings-tendens, som Josefus omtaler i forordet (jf. *Ant* 1,15). Feldman fremhæver Josefus' særlige kvindesyn som et yderligere (men dog for nærværende artikel irrelevant) karakteristisk træk ved *Ant.* – mere herom Feldman, *Josephus's Interpretation*, 188-192.

⁴⁹ Andetsteds i forordet tales der også om "de hellige skrifter" (*Ant* 1,13). For en nærmere redegørelse for Josefus' forhold til sit forlæg se Harold W. Attridge, *The Interpretation of Biblical History in the Antiquitates Judaicae of Flavius Josephus* (Montana: Scholars Press 1976), 29-38, Feldman, *Josephus's Interpretation*, 23-36 og Mogens Müller, "Josephus und die Septuaginta", i *Die Septuaginta – Texte, Theologien, Einflüsse – 2. Internationale Fachtagung veranstaltet von Septuaginta Deutsch (LXX.D), Wuppertal 23.-27.7.08*, red. Wolfgang Kraus og Martin Karrer. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 252 (Tübingen: Mohr Siebeck 2010), 651-654.

Babelstårnet genfortalt (Ant 1,109-119)

Josefus indleder sin genfortælling af beretningen om Babelstårnet med en beskrivelse af, hvordan Noas sønner (Sem, Kam og Jafet) som de første vælger at stige ned fra bjergene til dalene og bosætte sig i landet Sinear, efter at vandfloden har trukket sig tilbage.⁵⁰ Han beretter ligeledes om nogle udefinerede ”andre (ἄλλοι), der var meget bange for dalene på grund af vandfloden og derfor frygtede en nedstigning fra de høje steder” (*Ant 1,109*).⁵¹ Hvis man sammenligner med MT, kan Josefus’ indledning siges at være væsentligt udvidet. I MT står der nemlig blot: ”Hele jorden havde samme sprog og samme tungemål. / Da de brød op mod øst (דקדק), stødte de på en dal i landet Sinear, hvor de slog sig ned” (*Gen 11,1-2*).⁵² I genfortællingen kan der identificeres fire distinkte forbedringer. Josefus har for det første sat navne på (og derved fået personificeret) den anonyme gruppe mennesker, der i MT blot omtales som ”de”. Han har for det andet fået præciseret, at gruppen kommer fra bjergene, frem for blot fra ”øst”. For det tredje har han tilføjet et psykologiserende lag til fortællingen ved skildringen af den frygt, som den anden gruppe af mennesker har for en ny vandflod, hvorved han også for det fjerde har foregrebet den frygtskabende funktion, som vandfloden vil få i den efterfølgende del af beretningen.

I forlægget begynder selve dramaet i fortællingen med beretningen om folkenes indbyrdes opfordring til at bygge en by og et tårn. Derved kan de nemlig skabe sig et navn og undgå at blive spredt ud over hele jorden.⁵³ Til sammenligning bliver bevæggrundene for byggeriet udfoldet i detaljer hos Josefus. Efter at Noas sønner har bosat sig i Sinear, befaler Gud dem på grund af overbefolkning at etablere kolonier, for at de ikke skal ende med at gøre oprør mod hinanden, men i stedet dyrke den store mængde jord og derved nyde godt af dens overflod af frugter.⁵⁴ Denne befaling vælger menneskene dog ”i (deres) dumhed” (ὕπὸ

⁵⁰ Jf. *Ant 1,109*.

⁵¹ Thackeray identificerer denne gruppe mennesker med ”the grandsons and later descendants”, og tilføjer: ”unless this is a relic of some version of the story in which others beside the family of Noah survived the flood” (Thackeray, *Josephus in nine volumes*, 53).

⁵² Der citeres fra den autoriserede 1992-oversættelse.

⁵³ Jf. *Gen 11,4*.

⁵⁴ Jf. *Ant 1,110*. En sådan befaling forekommer ikke i forlægget, men Feldman forklarer, at den uden tvivl ville have tiltalt værkets græske læsere, ”so renowned for the foundation of colonies in the seventh and sixth centuries B.C.E.” (Feldman, *Josephus’s Interpretation*, 180).

ἀμαθίας, *Ant* 1,110) at overhøre. Josefus foregriber herefter tingenes gang ved at bemærke, at de ”på grund af dette kom til at erfare (deres) overtrædelse, idet de styrtede i ulykke” (*Ant* 1,110). Dette oprør mod Gud er Josefus’ forsøg på at inkorporere et decideret hybrismotiv i fortællingen, hvilket udfoldes yderligere i det følgende, hvor Josefus beskriver, hvordan Gud endnu en gang rådede menneskene til at danne kolonier, da en yngre generation af mennesker var blomstret op.⁵⁵ Menneskene er dog endnu engang ulydige, fordi de anser deres velstand for at være en følge af egne evner og ikke af Guds velvilje. Josefus bemærker endda, at de betragtede opfordringen til adskillelse som et slet skjult forsøg fra Guds side på at komme dem til livs, fordi de derved ville være mere åbne for angreb.⁵⁶ Folkenes ulydighed skyldtes ifølge Josefus Kams barnebarn, Nimrod, der:

”overtalte dem til ikke at tilskrive Gud deres velstand, men i stedet at anse den for at skyldes deres egen fortjeneste; og lidt efter lidt forandrede han styreformene (τὰ πράγματα) til et tyranni (εἰς τυραννίδα), idet han således regnede det for den eneste måde, hvorpå man kunne bortrive menneskene fra deres guds frygt (τοῦ φόβου τοῦ παρὰ τοῦ θεοῦ), hvis de (i stedet) blev ved med at have brug for hans magt; og han hævdede at ville hævne sig på Gud, hvis denne igen ville oversvømme jorden, for han ville bygge et tårn, der var højere, end hvad vandet ville kunne nå, og (derved) ville han hævne forfædrenes undergang” (*Ant* 1,113-114).

Josefus fortæller efterfølgende, at folkene er ivrige efter at følge Nimrods forordninger, og opførelsen af tårnet bliver påbegyndt i al hast, og tårnet når hurtigt uventede højder.⁵⁷

I forlægget er byggeriet menneskenes forsøg på at skabe sig et navn og derved undgå en eventuel opsplittning. Derfor *kan* byggeriet ses som et udtryk for selvtilstrækkelighed, og der kan næppe herske tvivl om, at der i forlægget lægges op til en sådan fortolkning. Men det er dog ikke desto mindre noget, som læserne selv må udlede af sammenhængen. Det, at den korrekte forståelse af en given fortælling således afhænger af læserens egne tolkninger, er ensbetydende med, at der i fortællingen er indbygget en grad af fortolkningsmæssig vilkårlighed. Men for Josefus er den rette forståelse af fortællingen så vigtig, at den ikke kan overlades til den enkelte læser. Derfor forsøger han at komme den fortolkningsmæs-

⁵⁵ Jf. Feldman, *Josephus's Interpretation*, 180. Udtrykket ὄβρις forekommer direkte i *Ant* 1,113.

⁵⁶ Jf. *Ant* 1,111.

⁵⁷ Jf. *Ant* 1,115.

sige fejlmulighed til livs ved sin karakteristik af menneskene som dumme og ved sin omtale af deres adfærd som et udtryk for ulydighed og hybris.⁵⁸ Den kritik af deres adfærd, som kun indirekte forekommer af forlægget, fremgår således direkte af Josefus' genfortælling. Parallelt hermed er det værd at bemærke, at Josefus udelukkende skildrer begivenhedernes gang og aktørernes replikker ved hjælp af indirekte tale.

I *Ant.* bliver der sat et ansigt på menneskenes oprør mod Gud. At Josefus udpeger netop Nimrod som den skyldige, kan skyldes denne omtale af ham i Gen 10,8: "Kush fik sønnen Nimrod. Han var den første, der blev hersker på jorden". Josefus er dog ikke den eneste, der inddrager Nimrod i beretningen. Det samme er nemlig tilfældet i *LAB* 6,14, hvor han også bliver nævnt som en af de ansvarlige for byggeriet. Hvad angår karakteristikken af Nimrod i *Ant.*, er der to markante formuleringer i det ovenstående citat. *For det første* benytter Josefus sig af en specifik politisk terminologi i beskrivelsen af Nimrods styreform som "et tyranni". Dette er uden tvivl et led i Josefus' overordnede forsøg på at appellere til de politiske interesser hos sine læsere, således som det allerede har fundet sted i forordet.⁵⁹ Det fremgår dog klart af den efterfølgende del af citatet, at der er en markant teologisk dimension ved Josefus' brug af politiske termer. Han modstiller nemlig folkets gudsfrygt med hengivenheden til tyrannens magt, og får derved sat fokus på den modstilling mellem gudfrygtighed og selvberørende adfærd, der er så central både for hans negative vurdering af jødernes oprør mod romerne som det rene anarki i *Bellum* og for hans rosende omtale af den jødiske styreform som et teokrati i *Ap* 2,165.⁶⁰ *For det andet* er frygt- og hævnmotiverne særligt fremtrædende i ovenstående citat. Nimrod har erklæret at ville hævne sig på Gud, hvis denne skulle finde på at sende endnu en vandflod. Ligeledes beskrives byggeriet af tårnet da også som en hævn for forfædrene (altså formodentlig dem, der måtte lade livet ved den første vandflod). Josefus griber således tilbage til den frygt for vandfloden, som han allerede lader menneskene give udtryk for i begyndelsen af sin genfortælling i *Ant* 1,109, ligesom han her også får skabt en direkte kobling mellem beretningen om Babelstårnet og den forudgående del af urhistorien. At Nimrods hensigter omtales ved brug af verberne ἀμυνεῖσθαι og

⁵⁸ Jf. *Ant* 1,110, 112 og 113.

⁵⁹ Jf. *Ant* 1,5. For en nærmere omtale af dette aspekt i værket se Feldman, *Josephus's Interpretation*, 140-148.

⁶⁰ For mere herom se Feldman, *Josephus's Interpretation*, 140.

μετελεύσεσθαι, der begge kan oversættes med ”at hævne”, er samtidig med til at understrege det dramatiske aspekt ved fortællingen.

I forlægget fortsætter fortællingen med beskrivelsen af, hvordan ”Herren steg ned for at se byen og tårnet, som menneskene havde bygget” (Gen 11,5). Han giver dernæst udtryk for sin frygt for, at det, at alle menneskene deler det samme tungemål, vil være ensbetydende med, at de vil være i stand til at gøre, hvad de end måtte sætte sig for.⁶¹ Derfor siger han: ”Lad os stige (נִרְדּוּ) derned og forvirre (וּבְבִלְהֵם) deres sprog, så de ikke forstår hinanden” (Gen 11,7), hvorefter han spreder folkene ud over jorden, ”så de måtte holde op med at bygge byen” (Gen 11,8). Josefus gengiver også de overvejelser, som Gud gør sig forud for sin indgriben. Men i modsætning til forlægget tales der i *Ant.* blot om, at Gud ”så dem” (αὐτοὺς ὁρῶν, *Ant* 1,116) og ikke om, at han indledningsvis steg (lidt) ned for at inspicere byen og tårnet, og efterfølgende opfordrede sig selv om at stige (længere) ned for at skabe forvirring. Manglen på sådanne bemærkninger i *Ant.* er i fuld overensstemmelse med Josefus’ overordnede afeologiseringstendens og hans forsøg på at undgå at give antropomorfe fremstillinger af Gud. Josefus viderebringer heller ikke den frygt, som Gud giver udtryk for i Gen 11,6, hvilket måske blot skyldes, at Josefus ikke ønsker at lægge ord til den tanke, at menneskene på en eller anden måde skulle være i stand til at sætte sig ud over Guds magt og indflydelse.⁶² I *Ant.* er omtalen af Guds frygt i stedet blevet erstattet af en beskrivelse af den nåde, der præger hans guddommelige indgriben. Han er ikke indstillet på helt at udrydde menneskene, ”for de var jo ikke blevet klogere af, at de første var omkommet” (*Ant* 1,117).⁶³ Derfor vælger han en anden løsning – nemlig sprogforvirring, der af Josefus karakteriseres som et oprør (στάσις, *Ant* 1,117). Denne glose har klare politiske konnotationer og bruges også i beskrivelsen af den sygdom, der rammer Farao i *Ant* 1,164.⁶⁴

Beretningen afsluttes i MT med en etymologisk forklaring på navnet Babel (nemlig som afledt af verbet בָּלַל i Gen 11,7). Det er også tilfældet i *Ant.*, hvor Josefus forklarer, at ”hebræerne kalder forvirring (σύγχυσις) ’Babel’” (*Ant* 1,117), og han tilføjer, at beretningen om Babelstårnet ligeledes findes i et af de sibyllin-

⁶¹ Jf. Gen 11,6.

⁶² En parallel hertil er den frygt, som Gud giver udtryk for i Gen 3,22, og som Josefus da heller ikke gengiver.

⁶³ Sammenlign her med *LAB* 7,2-4, hvor Guds overvejelser er endnu tydeligere udfoldede, end det er tilfældet i *Ant.*

⁶⁴ Jf. Feldman, *Josephus’s Interpretation*, 140.

ske orakler⁶⁵, og at Sinear nævnes hos den fønikiske historiker Hestiaeus.⁶⁶ Det, at Josefus her specifikt refererer til ”hebræerne”, samt det faktum, at han er nødt til at fremsætte en så eksplicit etymologisk forklaring, er et tegn på, at hans til-tænkte læsere har været grækere, der ikke på forhånd har haft et indgående kendskab til det hebraiske sprog. Samtidig bør de afsluttende referencer til andre værker anses for at være et forsøg på at understrege historiciteten ved de begivenheder, som Josefus her har formidlet.⁶⁷

Konklusion

Ant. er et eksempel på en yderst kreativ genskrivning af de gammeltestamentlige skrifter. At dømme ud fra værkets forord har Josefus haft til hensigt at formidle indholdet i de gammeltestamentlige skrifter på en sådan måde, at værkets læsere derved ville kunne indblik i jødernes fortid og religiøse, politiske og sociale samfundsforhold. Der er imidlertid ikke tale om en uvildig formidling, men om en stærkt polemisk og retorisk-apologetisk fremstilling af begivenhedernes gang til forsvar for den jødiske selvforståelse og til kritik af dem, der måtte mene, at jøderne ikke havde en historie, der var værd at berette om. For at læserne skal få det fulde udbytte af de gammeltestamentlige beretninger, præsenterer han dem på en måde, hvor det tvetydige bliver gjort entydigt; hvor det uforståelige bliver gjort forståeligt, og hvor det mangelfulde bliver nærmere udfoldet. Den monovalente fortolkning af forlægget, der danner grundlag for Josefus’ genfortællingspraksis, udmønter sig således i en yderst kreativ formidlingsform, hvor der bliver rådet bod på de øjensynlige mangler i de gammeltestamentlige skrifter ved en klar og entydig fremstilling heraf. Josefus’ sigte med *Ant.* er at fortælle historie. En god, forståelig og forbedret historie.

⁶⁵ Nærmere bestemt 3,97ff, som Josefus’ gengiver i en parafraseret form – jf. *Ant* 1,118.

⁶⁶ Jf. *Ant* 1,119.

⁶⁷ Jf. Feldman, *Josephus’s Interpretation*, 134.